

Högerens svåra väg mot demokrati

Drottning Victoria saluterar allt tyska hedersregemente. Tyskland var de styrande kretsarnas stora förebild. Chocken när Tyska riket förlorade kriget skapade revolutionskräck i det svenska kungahuset.

Högen såg länge demokratin som ett hot mot allt gott och vackert i Sverige. Men i revolutionsryktenas tid kring slutet av första världskriget anpassade sig högen trots allt till det nya demokratiska systemet.

VI TÄNKER KANSKE INTE i dag på hur dramatisk denna tid var. Tsardömet störtades i Ryssland och strax därefter abdikerade kejsar Wilhelm II. Det Tyskland som för flertalet bildade svenskar, både till höger och vänster, framstod som den vetenskapligt och kulturellt ledande nationen, led ett fördomsfullt nederlag. Inrikespolitiskt hotade hungerkravaller, nya strejker och revolution.

Allt detta bidrog till en känsla av isolering eller en beräning hos "den gamla regimens män" 1917-1918.

I den internationella forskningen har just "den gamla regimens män" väckt ett särskilt intresse. Hur ska man få denna grupp att acceptera demokratin, trots att de egentligen inte gillar den?

I Stefan Olssons bok *Den svenska högens anpassning till demokratin* står tre personer i centrum: juristprofessorn Ernst Trygger från Stockholm, bruksdisponenten Arvid Lindman från Österbybruk och affärsmannen Carl Swartz från Norrköping. De fungerade alla som statsministrar och högerledare i olika skeden. Vi möter också andra färgstarka personer: Hjalmar Branting, Nils Edén, Per-Albin Hansson, Gustav V, drottning Victoria och deras förtrogne Hugo Hamilton – greve och talman i första kammaren med mera. Jag rekommenderar boken som ett spännande komplet-

ment till Anders Isakssons boken om Per-Albin.

Såväl högen som den framväxande socialdemokratin hade en högst ambivalent inställning till demokratin. På den nationella högens ytterflank i Italien och Tyskland växte fascismen och national-socialismen. I socialdemokratin utkanter växte kommunisterna i styrka på flera håll.

Olsson skärskådar tre politiska händelser under den mest brännande övergångsperioden: skapandet av en borgerlig skyddsår mot hotande arbetarkravaller våren 1917, parlamentarismens genombrott med ministären Edén i oktober 1917 samt röstrattsreformen i slutet av 1918. Dessutom tar han upp två senare konflikter: försvarsreformen 1925 och högens förhållande till nazismen under 1930-talet.

ÄTMINSTONE DE FYRA FÖRSTA fällen var allvariga brytpunkter, då maktförändring ställdes på sin spets och högen förlorade. Varför, frågar

Olsson, stoppade inte den gamla regimens män en utveckling som ledde till att de förlorade makten? Våren 1917 sköjlede den första revolutionsvågen in från Ryssland, och hungerkravaller bröt ut runt om i landet. Situationen inför första maj såg hotfull ut. Vid en middag på slottet gav krigsministern Joakim Åkerman luft åt sina farhågor om tiden efter Rosta maj. De skrevs ned i dagboken.

"Regeringen kanske infångad och sittande på Långholmen eller dylikt och socialismen eller kanske till och med anarkismen herre i Sveriges rike. Och vilka utprädn kan det ej bli dessförinnan, som slita sönder vårt stackars land."

De militära myndigheterna tog följaktligen situationen på stort allvar, och försattes i alarmbered-

skap. Den 28 april kunde man läsa en annons i tidningarna om "Stockholms frivilliga skyddsår" med avsikt att "lojalt stöda ordningsmakterna" och "genom sin blotta existens" verka lugnande på eventuella revolutionära stämningar. Medborgare uppmanades att anmäla sig genom att gå till Artillerigratan 80, som också var Krigshögskolans adress.

ANNONSEN SLOG NED som en bomb, och vänstern utsatte regeringen för hård press i riksdagen. Regeringen skyllde till en början ifrån sig, även om man medgav att överståthållaren i Stockholm hade informerat om planerna på skyddsåren. Efter många tur-er slutade frågan med att statsministern Carl Swartz fick ett hedersord av Hjalmar Branting, vilket innebar att denne personligen garanterade att ordningen skulle upprätthållas under första maj. Därmed drog regeringen tillbaka planerna på skyddsåren. Förstajäm demonstrationerna 1917 förlöpte lugnt och utan några intermezzos.

Efter att både högen och Gustav V förgäves hade bekämpat liberalen Nils Edéns parlamentariskt grundade vänsterregering 1917, stod man inför ett nytt hot hösten 1918 – vänstern ville utvidga rösträtten till första kammaren, så att förstakammarhögen sannolikt skulle förlora sin privilegierade ställning. Läget var sådant att högen ännu hade makten i första kammaren – men hur skulle man agera? Diskussioner inleddes mellan partierna.

Stövågorna från Lenins revolution, Tysklands ka-

pitulation och Wilhelm II:s abdikation gav chockverkan i Stockholm. På promenad utanför riksdagen mötte Hugo Hamilton vännen Ernst Hedenstierna, som tidigare hade tillhört ultrahögen i första kammaren.

"Han [Ernst Hedenstierna] sa nu rent ut, att han fruktade för revolution, om ej högen genast kapitulerade, vartill han var fullt beredd."

Gustav V var också skrädd, pläderade för enighet över partigränserna och ville hålla ett tal, där han förklarade att han under inga villkor planerade att ta en utmanande högerminister. I ett särskilt riksdagsutskott gav också till slut Carl Swartz sitt och högens stöd till huvuddelen av de förändringar vänstern krävde.

VID FÖRSVARSBESLUTET 1925 led högen ännu ett svidande nederlag i en av sina främsta hjärtefrågor: i stort sett en halvering av försvarsanslaget hotade. När det stod klart att beslutet inte skulle kunna hejdas, fördes ett samtal mellan Hugo Hamilton och drottning Victoria.

Efter att ha uttömt alla andra alternativ, ställde till slut drottningen frågan, om inte greven som en sista utväg kunde tänka sig – en statskupp?

"Jag svarade", skriver Hugo Hamilton kallt i sin dagbok, "att jag visst inte vore rädd för en statskupp, men framhöll att det första villkoret för att en sådan skulle lyckas vore att man hade folket bakom sig, men här skulle kungen utan tvekel få folket mot sig."

Och han slutar: "Nå, jag tror ej att detta från hennes sida var så värst allvarligt menat."

Hugo Hamilton ville liksom högerledarna i det längst åstadkomma en samförstånds lösning mellan de borgerliga partierna, men när det inte gick valde partierna likväl att förbli den demokratiska proceduren trogen.

NÅGRA ÅR SENARE UPPTRÄDE högerpartiet med Arvid Lindman i spetsen som försvarare för demokratin mot nazistiska ungdomsgrupper i partiets närhet. Hur kunde denna anpassning gå såpass smidigt?

Ett begrepp som Olsson använder är överford legitimitet. Det innebär att den gamla regimens legitimitet kan föras med in i det nya systemet, så att den gamla regimens män, och den del av befolkningen som den stöder sig på, inte helt förlorar förfästet.

Denna mekanism anses ofta vara skälet till att konstitutionella monarkier ofta har klarat den demokratiska övergången ganska smärffritt, som Japan efter andra världskriget eller Spanien 1976. Här handlar det om en kanslömsig förankring i symboler och traditioner som uppfattas som väsentliga.

Den slutsats Olsson drar är att högens gamla samförståndsdeologi var avgörande för partiets acceptering av demokratin i Sverige.

Högen var under hela perioden ett starkt parti, som hade kunnat obstruera och avsevärt försvåra demokratin konsolidering. Men det blev inte så. Till slut insåg även "den gamla regimens män" att demokratin, trots alla brister, ändå var det minst dåliga systemet.